



2. ПЕДАГОГІЧНИЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДОСВІД



Микола Миколайович Николін,
Тернопільський комунальний методичний центр
науково-освітніх інновацій та моніторингу,
м. Тернопіль, Україна

УДК 371.384/37.032.5

НЕФОРМАЛЬНІ ТА ІНФОРМАЛЬНІ ОЗНАКИ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ОЛІМПІАДИ У КОНТЕКСТІ НОВОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ В УКРАЇНІ

Проанализирована необходимость переориентирования образовательной парадигмы в Украине на активное внедрение достижений, стихийно наработанных неформальным и информальным обучением юной личности. Предложены целесообразные формы и приемы компетентностной актуализации и использования остаточных знаний на примере апробации альтернативной олимпиады как инновационной формы обучения и развития одаренных учащихся.

Ключевые слова: *формальное образование, неформальное образование, информальное образование, остаточные знания, компетентностно ориентированное обучение, альтернативная олимпиада.*

The necessity of reorientation of educational paradigm in Ukraine into active introduction of the achievements reached spontaneously by formal and informal teaching of a young person is analyzed.

The reasonable forms and methods of competence actualization and residual knowledge usage on the example of alternative olympiad approbation as innovative form of gifted children's development and education are proposed.

Key words: *formal education, unformal education, informal education, residual knowledge, competency based learning, the alternative Olympiad.*

Однією з глобальних проблем розвитку освітньої галузі в Україні є катастрофічний дисбаланс між інформаційним поступом суспільства, революційними викликами інформатизації та консервативною заангажованістю формальної освіти. Практичне ігнорування державою, педагогічною наукою та вчительством можливостей інших секторів освіти – неформальної та інформальної, зорієнтованість переважно на формальну «суму знань» без урахування їх залишкового потенціалу породжує низку локальних проблем:

- 1) суттєве зниження престижу освіти;
- 2) недостатній рівень життєвих компетентностей випускників;
- 3) зростання аксіологічної дисгармонізації та психологічної тривожності підлітків і молоді;
- 4) обмежене коло можливостей для повноцінної самореалізації обдарованих учнів.

Високий ступінь бюрократизації галузі спричинює необхідність розв'язання означеної проблеми шляхом раціоналізаторських пошуків в інноваційному

освітньому просторі як альтернативи формальному навчально-виховному процесу.

Поняття неформальної та інформальної освіти запроваджено в педагогіці у 1960–70-ті рр. під час міжнародних дискусій щодо проблем освіти. Тоді увагу педагогічної спільноти було акцентовано на важливості освітньої підготовки, отриманої поза межами офіційно визнаних і спеціально призначених для цього навчальних закладів так званої формальної освіти. Інтерес вітчизняної науки до нових секторів виник на рубежі століть у зв'язку з проблеми євроінтеграції культурно-освітнього простору України. Проте, на наш погляд, дослідження в цьому напрямі залишаються у зародковому стані, на етапі формування термінологічного апарату. Причому цей процес стосовно поняття «неформальна освіта» відбувається у двох напрямках. З одного боку, це спроба накласти на нього загальноєвропейську матрицю. Так, А. Солнишкіна, спираючись на класифікацію ЮНЕСКО, розглядає неформальну освіту як «професійно спрямовані й загальнокультурні курси



навчання в центрах освіти, на різних курсах інтенсивного навчання, семінарах, майстер-класах» [3, 58]. На думку ж Е. Гусейнової та Ю. Лук'янової, «до сфери неформальної освіти належать індивідуальні заняття під керівництвом тренерів чи репетиторів, тренінги та короткотермінові курси» [2, 92]. Також є спроби ідентифікувати неформальну освіту як позашкільну [4]. Разом із тим вітчизняна педагогіка здебільшого актуалізує проблеми неформальної освіти як андрагогічні [1], що частково обмежує можливості для пошуку шляхів інтегрування її в систему формальної освіти.

Більш злагодженими є спроби означити інформальний сектор освіти. На нашу думку, найбільш характерною в цьому контексті є дефініція Е. Гусейнової та Ю. Лук'янової: «Фактично це здобуття необхідних знань, умінь, навичок у формі життєвого досвіду» [2, 93]. Саме інформальна освіта є важливим чинником каталізації «залишкових знань» (здобутих у формальному секторі), які В. Ясінський визначає як «об'єм інформації, якою володіє індивідуум у певній сфері знань у фіксований момент часу» [5, 112].

При цьому необхідно зазначити, що у вітчизняній науці поки що немає системних досліджень щодо обґрунтування розвивального потенціалу неформального та інформального секторів освіти для обдарованої дитини. Таким чином, не визначено практичних форм їх інтегрування в загальну систему інтелектуального та соціального становлення і самореалізації обдарованої дитини.

Мета статті – обґрунтувати доцільність та механізми застосування альтернативної олімпіади як інноваційної форми інтегрування неформальної та інформальної освіти обдарованих учнів.

У чинній нормативній базі предметні учнівські олімпіади не розглядаються як форми освіти обдарованих учнів. Лише в Концепції профільного навчання в старшій школі їх названо серед форм допрофільної підготовки. Завдання, визначені чинним Положенням про Всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри, конкурси з навчальних предметів, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт, олімпіади зі спеціальних дисциплін та конкурси фахової майстерності, зорієнтовано на діагностичні, мотиваційно-стимуляційні, організаційні, популяризаторські функції цих заходів для обдарованих учнів, але не передбачають освітньої складової. Таким чином, олімпіади фіксують актуальний рівень залишкових знань, але не спрямовані на їх поповнення, розвиток і практичне використання. Саме з необхідності подолання цих недоліків почала розвиватись ідея альтернативних олімпіад, авторами якої стали працівники новоствореної науково-дослідної лабораторії якості навчання та обдарованої дитини при Тернопільському комунальному методичному центрі науково-освітніх інновацій та моніторингу.

Альтернативну олімпіаду розглядаємо як перспективну форму неформальної освіти обдарованих учнів, набуття ними соціально-комунікативного досвіду на інформальній основі актуалізації та застосування залишкових знань.

Неформальні ознаки такої форми роботи з обдарованими дітьми вбачаємо в:

1) отриманні нових компетентісно зорієнтованих навчальних досягнень в учнівському об'єднанні (Клуб обдарованих школярів Тернополя з характерною аббревіатурою КОШТ);

2) реєстрації на участь в альтернативних олімпіадах неформальним шляхом (через соціальні мережі), а значить у забезпеченні індивідуального характеру вибору змісту і форми набуття комплексу особистісно привабливих предметних та міжпредметних компетентностей;

3) роботі (зокрема під час відбіркових турів – «кастингів») у малих групах (до 15 чоловік) за круглим столом з представників різних навчальних закладів, часто різновікових;

4) відкритості кожного з етапів олімпіади, його фото- та відеосупроводі;

5) отриманні знань, умінь і навичок через нестандартні завдання і ситуації: анкета улюбленого героя, інтелектуальне доміно, інтелектуальний забіг, асоціативний куш, понятійна навігація, гуманітарні рівняння, «Білет для колеги», самопрезентації у європрофесії очима найближчого друга, комунікативний євроуїкенд, відеозадачі від Шерлока Холмса, синхронне обговорення відеосюжетів у тріалозі, відеоекскурсія, формування рекламних роликів, психологічний армреслінг, пантоміма, СМС-переписка з членом журі, диспут із суддями «Платон мені друг, але істина дорожча», редагування імпровізованого збірника для ДПА, виконання депутатських запитів;

6) застосуванні белл-ланкастерської системи навчання, за якої одні учні виступають консультантами, тренерами інших, поціновувачами їх навчальних досягнень, продюсерами інтелектуальних команд;

7) довірливому спілкуванні з суперниками, членами журі, вболівальниками різних вікових категорій і соціальних статусів (від учнів до міського голови);

8) формуванні замовлень на навчальний і конкурсний пакет олімпіади (її зміст, завдання, форми проведення, критерії оцінювання, визначення результатів і навіть особливості стимулювання);

9) відсутності чітко регламентованих вимог до конкретних змагальних акцій, непорушних положень, частих змінах правил залежно від актуальної конкурсної навчальної ситуації, атмосфері постійного очікування приємних інтелектуальних та емоційних сюрпризів.

У такий спосіб на альтернативних олімпіадах вдається забезпечити головні вимоги до неформальної освіти: відповідність цілей і намірів організаторів та учасників, добровільна участь, позиція учня в центрі подій, що відбуваються, гнучкість і мобільність навчального процесу, доступність для всіх охочих, урівноваженість індивідуального і групового набуття компетентностей.

Інформально-освітні ознаки альтернативних олімпіад виявляються у:

1) відсутності необхідності додаткової спеціальної підготовки до цього виду олімпіад, максимальному базуванні на залишкових знаннях та актуальному особистісному досвіді учасників;



2) змістовій комплексності олімпіад (гуманітарна для восьмикласників охоплює рідну мову, українську та світову літературу, історію, мистецтво; природничо-математична для дев'ятикласників – алгебру, геометрію, фізику, хімію, біологію, географію);

3) активному використанні різних видів інформації (нормативно-документальної, навчально-підручничкової, довідково-енциклопедичної, медіа-універсальної, науково-символічної, апріорно-конфіденційної);

4) суттєвому виході інформаційного наповнення альтернативних олімпіад за межі традиційних навчальних дисциплін («Терапевт власного Я» з психології, «Де немає Христа, там немає моралі» з основ християнської етики, «Я люблю рідне місто» з тернопольознавства, «Майбутній бізнесмен Тернополя» з економіки, євроолімпіада з англійської мови);

5) частих змінах соціальних ролей (учасники кастингів, джокери, фіналісти, інтерактивні глядачі, члени журі, тренери, продюсери, ведучі, гіді, кореспонденти, соціологи, експерти, актори у малих формах, режисери, дизайнери, менеджери), «уживанні» в задані й обрані ролі (суперзірка, літературний або кіноперсонаж, представники різних професій, квітка, природний катаклізм, геометрична фігура тощо);

6) організації майстер-класів для учасників фіналів олімпіад, що містять обов'язкові складові, а також інтелектуальні та психологічні тренінги;

7) проведенні «народних олімпіад», під час яких учні беруть на себе всі основні функції: складання завдань та написання сценарію, режисура кастингів і фіналу. Координатори беруть відповідальність за лабораторії якості навчання, фасилітують процес;

8) спільному моделюванні та апробації жорстковипробувальних інтелектуальних акцій («Слабка ланка», «Інтелектуальна дуель»), спрямованих на виховання вольових якостей учасників, умінь «виживати» і перемагати в нестандартних ситуаціях;

9) самооцінюванні власних навчальних досягнень та змагальних успіхів через обговорення та голосування в соціальних мережах, тематичні круглі столи, анкетування.

Отже, у ході проведення альтернативних олімпіад вдалося зреалізувати головні особливості інформальної освіти: набуття знань, умінь і навичок, збагачення особистісного досвіду за індивідуально спланованою траєкторією через повсякденну комунікацію і активність у культурно-освітньому середовищі, читання, заочні подорожі, медіасприйняття тощо.

На відміну від традиційних предметних альтернативні олімпіади мають не лише контрольну-стимулювальну функцію, але й навчальну, виховну та загальноосвітню. Як показують порівняльні дослідження, що проводять працівники лабораторії, учні, які вперше беруть участь в альтернативних олімпіадах, якісно розв'язують приблизно 60% запропонованих їм завдань, що ще нижче, ніж на традиційних олімпіадах (майже 70% на II, міському, етапі). Загалом це пояснюється тим фактом, що в таких олімпіадах беруть участь усі охочі, а не спеціально відібрані й попередньо підготовлені

учні. Натомість на 3–4-му епізоді участі в альтернативних олімпіадах рівень результативності в розв'язуванні нових нестандартних завдань сягає 90%. Окрім того, приблизно стільки ж учасників серед найбільш вагомих позитивів власної участі у таких інтелектуальних акціях називають саме пізнання нового, отримання цінних, корисних знань та загальний розвиток. На користь інформальної складової олімпіадного навчання свідчить і визнання таким же відсотком опитуваних впливу олімпіад на збагачення життєвого досвіду.

Таким чином, проведені теоретичне дослідження і практична апробація надають нам підстави зробити відповідні висновки.

1. Педагогічна ситуація з домінуванням формальної освіти де-юре і де-факто безнадійно застаріла в умовах альтернативних викликів інформаційного суспільства.

2. Вітчизняна наука поки що фактично не виробила рекомендацій щодо імплантації досягнень неформальної та інформальної освіти особистості у її розвиток та формування соціального статусу.

3. Серед стихійно апробовуваних способів інтеграції традиційних освітніх парадигм з неформальними та інформальними можемо виділити досвід упровадження альтернативних олімпіад у Тернополі на рівні управління освіти і науки міської ради.

4. Альтернативні олімпіади актуалізують залишкові знання їх учасників, систематизують переваги інтелектуального розвитку обдарованих учнів, надають їхнім навчальним досягненням компетентнісно-прагматичного характеру, формують вольові якості, характер, уміння продуктивно спілкуватися, сприяють успішній соціалізації, віковій самореалізації та життєвому самовизначенню.

Перспективи дослідження вбачають у формуванні системи моніторингових досліджень актуальної та перспективної результативності роботи з обдарованими учнями на основі інтегрування формальної, неформальної та інформальної освіти юної особистості.

Використані літературні джерела

1. *Болтівець С. І.* Андрагогіка як вчення про удосконалення дорослої людини // Післядипломна освіта в Україні. – 2001. – № 1.

2. *Гусейнова Е. І., Лук'янова Ю. М.* Неформальна освіта як важливий елемент безперервної освіти // Педагогічні науки: Стратегічні напрямки реформування системи освіти. – Суми, 2012. – 240 с.

3. Проблема визнання та розвитку неформальної освіти в Україні: Доповідь [Школа європейської інтеграції для лідерів громадянського суспільства України: Тематична група «Освіта»] / А. Солнишкіна та ін. // Освітні вимірювання, адаптовані до стандартів ЄС за програмою Європейського Союзу Tempus. – К., 2012. – 66 с.

4. *Терьохіна Н.* Неформальна освіта як одна із складових неперервної освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ipa.org.ua/upload/documents/Education.doc

5. *Ясінський В. В.* Фрактальні «портрети» структур колективних залишкових знань // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2009. – № 3. – С. 112–116.